

MITHRAPATA VE ARUWĀTIJESİ (MUSA DAĞI?) DEFİNESİ

THE TREASURE OF MITHRAPATA AND ARUWĀTIJESİ (MUSA DAĞI?)

FERHAN BÜYÜKYÖRÜK* AHMET ÇELİK**

Öz: Musa Dağı, Cıngırık Tepesi'nde Mithrapata ve Aruwâtijesi'ye ait toplam 68 adet gümüş sikkeden oluşan bir define bulunduğ u belirtilmiştir. Bunun yanında define nin ana bölümünü teşkil eden Mithrapata sikkeleri kendi içinde 5 gruba ayrılarak incelenmiştir. Güneydoğ u Likiya'da bulunan bu define önemli bilgiler sunmakla birlikte bağlantılı olduğ u düşünölen Yukarı Olympos Yerleşimi'nin dynastik dönem yerleşimi olabileceğini gündeme getirmekte ve yerleşimin kuruluşu için hâlihazırda önerilen MÖ IV. yüzyıl tarihinden daha erkene gidebileceğini önermeye imkân kılmaktadır. Definenin tarihlenmesinde öncelikle Mithrapata ve Aruwâtijesi sikkelerinin genel tarihine ek olarak, define nin bulunduğ u belirtilen alan ve yakın civarın mimari özellikleri ile define nin içinde bulunduğ u ifade edilen kylixlerin durumu gözönüne alınmıştır. Bu ölçütler ışığında Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi MÖ 390-370/360 yıllarına tarihlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mithrapata • Aruwâtijesi • Musa Dağı • Cıngırık Tepesi • Likiya • Dynast

Abstract: A treasure consisting of 68 silver coins belonging to Mithrapata and Aruwâtijesi were stated to have been found in Mount Musa, Cıngırık Hill. In addition, Mithrapata coins, which constitute the main part of the treasure, were divided into 5 groups. This treasure found in Southeast Lycia offers important information and suggests that the Upper Olympos Settlement, which is thought to be connected, may be a dynastic period settlement and it allows suggesting that it can be dated earlier than already suggested date of IV century BC. In addition to the general history of the coins of Mithrapata and Aruwâtijesi, the stated area where the treasure was found, the architectural features of its surroundings and the status of the kylixes in which the treasure is stated to be located were taken into consideration while determining the date of the treasure. In light of these criteria, Mithrapata and Aruwâtijesi (Mount Musa?) Treasure can be dated to 390-370/360 BC.

Keywords: Mithrapata • Aruwâtijesi • Musa Mountain • Cıngırık Hill • Lycia • Dynast

Giriş

Antalya İli, Kumluca İlçesi, Yazır Mahallesi sınırlarında yer alan Musa Dağı üzerindeki Yukarı Olympos'un yaklaşık 1,5 km kuzeybatısındaki 680 m rakımlı Cıngırık Tepesi'nde çok bölmeli bir yapı içerisinde bu define nin bulunduğ u belirtilmiş, verilen isim, yön ve yapı tariflerine ilişkin bilgiler en ince detayına kadar yerinde kontrol edilmiş, verilen bilgilerin eksiksiz ve tam tutarlı olduğ u anlaşılmış ve bu nedenle Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi olarak isimlendirilmiştir (fig. 1-2, 7-14)¹.

* Arkeolog, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Antalya Müzesi Müdürlüğü, Antalya. ☎ 0000-0001-9441-9432 | ferhanby@gmail.com

** Dr., Müze Mdr. Yrd. V., Arkeolog, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Antalya Müzesi Müdürlüğü, Antalya. ☎ 0000-0002-7676-0079 | ahmetark.celik@hotmail.com

¹ Söz konusu sikkeler Antalya Müzesi koleksiyoneri merhum Avukat Zeki KORKMAZ'a ait olup, Yukarı Olympos'un yaklaşık 1,5 km kuzeybatısındaki Cıngırık Tepe Mevkii'nde çok bölmeli bir yapının taban yüzeyinde olasılıkla yağmur sularıyla bir kısmı açığ a çıkan ve iç iç e duran bronz iki kabın içerisinde bulunduğ unun tarafına bildirildiğ i belirtilmiştir. Söz konusu alan yerinde incelenmiş, belirtilen yer isimleri, arazi yapısı ve dört

Fig. 1. Definenin Bulunduğu Alan (Google Earth – 14.05.2018)

Fig. 2. Defineden Görünüm

Cıngırık Tepesi Mevkii'nde, formsuz taşlarla oluşturulan ve oldukça geniş bir alana yayılan tarım teraslarının varlığı gözlemlenmiştir (fig 3a-b).

Fig. 3a. Tarım Terasları

Fig. 3b. Tarım Terasları

Söz konusu yerde yalnızca dört bölmeli bir yapı tespit edilmiş olup, alanda başkaca herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Bu yapının duvarları çift cidarlıdır, iç cidarca formsuz taşlar kullanılmışken dış cidarda daha büyük bosajlı taşlar kullanılmıştır (fig. 4a-d).

Yapının güney ön tarafında avlu gibi düzenlenen bir bölümün zemin kısmında yaklaşık 2 m derinliği olan, düz yüzeyli kesme blok taşlarla oldukça özenli duvar işçiliğine sahip kemerli bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı sarnıç veya depo işleviyle kullanılmış olabilir ancak duvar işçiliğindeki özen, mezar olarak kullanılma ihtimalini daha güçlü kılmaktadır (fig. 5a-d).

---

bölmeli tek yapı tarifi gibi bütün bilgilerin eksiksiz ve son derece tutarlı olduğu anlaşılmış ve değerlendirmeler buna göre yapılmıştır. Avukat Zeki KORKMAZ'ın vefat etmesi nedeniyle bu definenin Musa Dağı üzerinde bulunduğuna ilişkin verdiği bilgi artık daha kıymetli bir hal almıştır ve bu nedenle bu bilginin özellikle belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca sikkelerin içinde bulunduğu belirtilen bronz iki adet kylix, Avukat Zeki KORKMAZ tarafından Antalya Müzesi'ne bağışlanmıştır. Mithrapata ve Aruwâtijesi sikke koleksiyonu yayım izni için merhum Avukat Zeki KORKMAZ'a derin muhabbet ve şükran doluyuz. Ayrıca kylixlerin fotoğraf çekimi ile temizlenmesi çalışmalarını gerçekleştiren Arkeolog-Restoratör Fatma Nur KONUKMAN ile Arkeolog Yunus SUSAM'a çok teşekkür ederiz.

Fig. 4a-b. Dört Bölmeli Yapı ve Duvarı

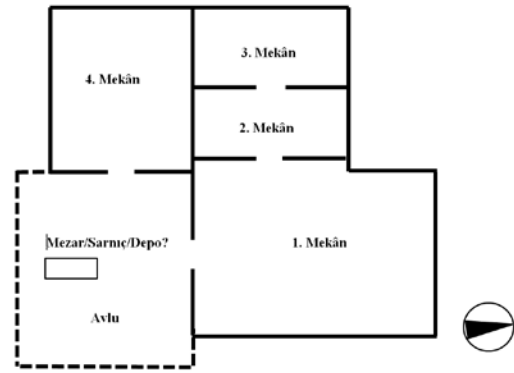

Fig. 4c-d. Dört Bölmeli Yapı Duvarı ve Krokisi

Fig. 5a-b. Avlu Kısımındaki Mezar/Sarnıç/Depo?

Fig. 5c-d. Avlu Kısımındaki Mezar/Sarnıç/Depo?

Fig. 6. Yukarı Olympos'ta Bulunan Bir Yapı Duvarı

alanı görevi gördüğü söylenebilir.

Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi

Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi 68 adet saf gümüş sikkeden oluşmaktadır, 65 adedi Mithrapata'ya (Kat. No: 1-65) ve 3 adedi Aruwâtijesi'ye aittir (Kat. No: 66-68) ve bunlar Likya Dynastik Dönem sikke³ gruplandırılmalarında genellikle 5. Grup içinde değerlendirilmektedirler⁴. Defineyi oluşturan Mithrapata ve Aruwâtijesi sikkeleri, Merkezi ve Doğu Likya'da kullanılan Pers sistemine yakın bir standart olan ağır standartta basılmışlardır⁵.

Definedeki sikkelerin tümünün ön yüzünde Dynastik Dönem'de basılan sikkelerde en yaygın tip olan cepheden aslan başı postu ve arka yüzünde *kare incus* içinde triskeles yer almaktadır⁶. Tümün-

² Takmer 2002, 46. Musa Dağı üzerindeki yerleşimdeki sur duvarlarının bir kısmı bosajlı olmak üzere pseudoisodomik tekniktir ve duvar örgü tekniği ile Hellenistik Dönem'e ait gibi görünmektedir. Bk. Uğurlu 2007,10. Musa Dağı üzerindeki yerleşime ilişkin ayrıca bk. Adak 2004, 27 vd.; Şahin – Adak 2014.

³ Likya Dynastik Dönem sikke konusu ve örnekleri için ilişkin detaylıca bk. Fellows 1855, Plt. I vd.; Miller 1933, 88; Mørkholm 1964, 65-76; Akşit 1967, 112-119; Mørkholm – Zahle 1972, 57-113; 1976, 47-89; Vismara 1989a, 34 vd.; 1989b, 27 vd.; 1996, 36 vd.; 1999, 84 vd.; 2016, 124-125; Atak 1999, 120-121, Lev. 72; Gorecki 1999, 124-125; Bulut 2004, 15 vd.; Tekin 2008, 36; Kolb 2016, 44-45; Sapienza 2017, 179-182.

⁴ Six VI. Grup (MÖ 394-365), Hill V. Seri (MÖ 410-362), Mørkholm V. Grup (MÖ 400-360) ve Zahle D Grubu (MÖ 400-370/360) içindedir (Bk. Özüdoğru 2002, 23-24, tablo 1-2). Bununla beraber Aruwâtijesi MÖ 450 ile 400 öncesi grup içinde gösterilmiştir (Head 1887, 572-573). Ancak daha sonra Telmessos Dynasti olarak Aruwâtijesi sikkeleri MÖ 410-400 yılına verilmişken Mithrapata 5. Seri Grup A içerisinde (MÖ 400-362) değerlendirilmiştir (Head 1911, 692).

⁵ Mithrapata ve Aruwâtijesi sikkeleri ağır standartta basılmışlardır (Bulut 2004, 33). Mithrapata için ayrıca bk. Mildenberg 1965. Mithrapata'nın ön yüzünde aslan başı postu olan sikkeleri ağır standarttır (Doğan 2012, 77, tablo 1). Aruwâtijesi her iki standartta sikke basmıştır (Doğan 2012, 51).

⁶ Likya'da cepheden aslan başı postu/triskeles tipli sikkelerin Ksanthos'a atfedilmesi gerektiği önerisinin getirildiği, fakat Mithrapata sikkelerinin bütün baskılarının ağır standartta olması nedeniyle Ksanthos önerisinin şüpheli görüldüğü, nitekim Mørkholm'un bu tip sikkelere ilişkin yaptığı sınıflandırmada erken IV. yüzyılın tüm dynastlarının aslan başı postu/triskeles tipli sikkelerinin baskı yeri olarak Phellos'un önerildiği belirtilmiştir (Doğan 2012, 52). Ancak söz konusu çalışmada Mørkholm tarafından bu tip sikkelerin baskı yeri

Fig. 7. *Mithrapata* (Kat. No: 26 – 5 kat büyütülmüştür)Fig. 8. *Aruwätijesi* (Kat. No: 68 – 5 kat büyütülmüştür)

de Likya'ya özgü bir formda triskeleslerin merkez çemberi boştur⁷. Dynastın ismi triskelesin kolları arasına yerleştirilmiştir.

Mithrapata ve Aruwätijesi (Musa Dağı?) Definesi'ndeki Mithrapata sikkelerinin arka yüzünde sembol bulunmayanların yanında mızrak, yunus, aşık kemiği ve balta gibi sembol kullanılan örnekler de bulunmaktadır. Buna göre Mithrapata sikkeleri kendi içinde 5 gruba ayrılarak incelenmiştir ve ana gruplar I, II, III, IV ve V rakamı ile belirtilirken, sembollerin triskelesin kolları arasına yerleştiriliş durumu dikkate alınarak oluşturulan alt gruplar 1, 2 ve 3 rakamlarıyla, Mithrapata'nın isminin yazılışından kaynaklı farklar a, b ve c harfleriyle belirtilmiştir. Definedeki Mithrapata sikkelerinin tümünün birimi dioboldür. Ağırlıklar 1,0 ile 1,5 gr. arasında değişmektedir. Sadece 32 katalog numaralı sikke doğal yıpranmaya bağlı olarak 0,8 gr. ağırlıkta karşımıza çıkmaktadır.

Definedeki Aruwätijesi sikkelerinden birinin basım yerinin Zagaba olduğu arka yüzde yer alan triskelesin kolları arasına Likçe harflerle yazılan isminin sonuna eklenen "I" harfi ile anlaşılmaktadır⁸ ve definede birimi obol olan tek örnek bu sikkedir (Kat. No: 68, 0,7 gr). Ayrıca Aruwätijesi'nin sikkelerinde sembol bulunmamaktadır.

olarak Antiphellos'un önerildiğini belirtmek gerekir (Bk. Mørkholm 1964, 75). Bu tip sikke örneği için bk. Atak 1994, 65, lev. 72, nr. 2591.

⁷ Aynı ya da farklı dönemlerde oldukça geniş bir coğrafyada kullanılmış olan ve Likya'nın sembolü olarak kabul edilen triskeles Pers-Likya birliğinin bir sembolü olarak kullanılmış olabilir. Mithrapata ve Aruwätijesi dışında triskelesi arka yüzde ana tip olarak kullanan diğer dynastlara örnek II. Wekhessere, Trbbenimi ve Perikle, yerleşimlere örnek Vedrei/Rhodiapolis ve Zagaba/Avşar Tepesi gösterilebilir (Bulut 2004, 15 vd).

⁸ Doğan 2012, 51, 91, tablo 4.

Tipolojik Sınıflandırma

Mithrapata (Kat. No: 1-65)

Tip I – Sembolsüz (Kat. No: 1-9)

Sembolsüz olanlar I. Grubu oluşturmaktadır. Triskelesin kolları arasında yer alan harfler göz önüne alınarak iki alt gruba ayrılmıştır. Tip I. 1’de lejant “M/E/X” (=Mith) şeklindedir. Bu grupta 5 ve 6 katalog numaralı sikkelerde aynı kalıp kullanılmıştır. Tip I. 2’de dynastın ismi “ME/TP/PT” (=Mizrap) şeklinde yazılmıştır. Burada “X” harfinin karşılığı olarak “T” harfi karşımıza çıkmaktadır (Kat. No. 9).

Fig. 9. *Tip I* (Sembolsüz)

Tip II – Mızrak (Kat. No: 10-17)

Sikkelerin arka yüzündeki triskelesin kolları arasında dynastın ismi ile birlikte sembol olarak mızrak bulunan sikkeler öncelikle mızrağın yerleştiriliş durumuna göre 5 gruba ayrılmıştır.

Tip II. 1- Mızrak üstte, sağa doğru, aşağıya dönüktür.

Tip II. 2- Mızrak üstte, sağa dönüktür.

Tip II. 3- Mızrak altta, sola dönüktür.

Tip II. 4- Mızrak sağ alt boşlukta, sola doğru, aşağıya dönüktür.

Tip II. 5- Mızrak sol boşlukta, yukarıya dönüktür.

Daha sonra Tip II. 1 ve Tip II. 2 lejanttaki farklar göz önüne alınarak ikişer alt gruba ayrılacak incelenmiştir. Bu tipte Mithrapata'nın ismi “MEX” veya “MEXP” kısaltması ile belirtilmiştir ve çoğunluğunda lejantın yönü soldan sağa doğrudur. Sadece II. 5 tipinde 17 katalog numaralı sikkede “M/E/X” kısaltması sağdan sola doğrudur. II. 1a tipinde 10 katalog numaralı sikkedeki “M/E/X” lejantının E harfi ise yatay bir konumda yukarıya dönüktür.

Fig. 10. *Tip II* (Mızrak)

Tip III – Yunus (Kat. No: 18-36)

Yunus simbolünün kullanıldığı sikkeler, yunusun yerleştiriliş durumuna göre 5 gruptan oluşmaktadır.

Tip III. 1- Yunus soldaki boşlukta aşağıya doğrudur.

Tip III. 2- Yunus solda yukarıya doğrudur.

Tip III. 3- Yunus sağda aşağıya doğrudur.

Tip III. 4- Yunus altta sağa dönüktür.

Tip III. 5- Yunus altta sola dönüktür.

Tip III. 1’de triskelesin kolları arasında “M/E” harfleri vardır. Yunus, triskelesin soldaki 3. boşluğunda yer almaktadır. Bu grupta 18 ve 19 ile 20, 21 ve 22 katalog numaralı sikkelerde aynı kalıp kullanılmıştır.

Tip III. 2 grubu Mithrapata isminin yazılış tarzına ve kısaltmalarına göre 9 alt gruba ayrılmıştır.

Tip III. 2a- “M/EX/P”

Tip III. 2b- “ME/XP/-”

Tip III. 2c- “M/EX-P/Ɔ”

Tip III. 2d- “M/E/IP/Ɔ”

Tip III. 2e- “ME/IPƆ/-”

Tip III. 2f- “ME/[X]P/-/Ɔ”

Tip III. 2g- “ME/XP-Ɔ/Ɔ/Ɔ”

Tip III. 2h- “ME/X[ƆƆ]/[ƆƆ]Ɔ”

Tip III. 2i- “MEX/PƆ-Ɔ/Ɔ[Ɔ]/Ɔ”

Tip III. 2d grubunda 26 ve 27 katalog numaralı sikkelerde aynı kalıp kullanılmıştır. Tip III. 2d ve Tip III. 2e gruplarındaki sikkelerde “X” harfinin yerini “I” harfi almış, Mithrapata’nın ismi “MEIPƆ” (=Mizra) kısaltması ile ifade edilmiştir. Her iki grupta da lejantin yönü soldan sağa daireseldir. Fakat Tip III. 2d’de “I” yatay bir şekilde uzanmaktadır (Kat. No: 26-27).

Tip III. 3a’da “ME/-/XPƆ” soldan sağa yazılmıştır. Tip III. 3b’de ise Mithrapata “ME/XPƆ” (=Mithpa) şeklinde kısaltılmıştır ve lejant sağdan sola doğrudur; fakat triskelesin kolları arasındaki harf grupları kendi içinde soldan sağadır (Kat. No: 34).

Tip III. 4’de yine “X” harfinin yerine “I” harfi kullanılmıştır ve “M/E/IP/Ɔ” (=Mizra) soldan sağa yazılmışken “I” yatay bir konumdadır (Kat. No: 35). Tip III. 2d ile figüratif açıdan aynı magistratın elinden çıkmışçasına benzemektedirler (Kat. No: 26-27).

Tip III. 5’de “ME/-/ XPƆ” soldan sağa doğru yazılmıştır.

Fig. 11. *Tip III* (Yunus)

Tip IV - Aşık Kemiği (Kat. No: 37-60)

Arka yüzünde sembol olarak aşık kemiği kullanılan sikkeler sembolün sol alt boşlukta, sol üst boşlukta ve sağda oluşuna göre üç gruba ayrılmıştır.

Aşık kemiği sol alt boşlukta yer alan ilk grup Mithrapata isminin yazılış tarzı ve kısaltmaları göz önüne alınarak 6 alt gruba ayrılarak incelenmiştir. Bu gruptaki bütün sikkelerde lejant soldan sağa doğrudur.

Tip IV. 1a- “MEX/P𐎱𐎠𐎢-𐎢”

Tip IV. 1b- “MEX/P𐎱𐎠𐎢/T𐎢”

Tip IV. 1c- “MEX/P𐎱𐎠/𐎢 -T/𐎢”

Tip IV. 1d- “MEXP/𐎱𐎠𐎢/T𐎢”

Tip IV. 1e- “MEX/P𐎱𐎠/T𐎢”

Tip IV. 1f- “MEX/𐎱𐎠𐎢/T𐎢”

Tip IV. 1a grubunda yer alan 37-38-39, 41-42 ve 43-44, Tip IV. 1b tipinde 45 ve 46, Tip IV. 1d tipinde 48 ve 49, Tip IV. 1e tipinde 50-51 ve 52-53, Tip IV. 1f tipinde 57-58 katalog numaralı sikkelerde aynı kalıp kullanılmıştır.

Mithrapata'nın ismi ilk dört tipe kısaltılmamıştır. Tip IV.1e'de ikinci 𐎢 (=A) harfi yoktur. Dynastın ismi “Mithrapata” biçiminde okunmaktadır. Tip IV.1f de ise P (=R) harfi bulunmamaktadır ve dynastın ismi “Mithapata” şeklindedir.

Tip IV. 2 tipinde aşık kemiği sol üst boşlukta ve dynastın ismi “ME-𐎱/P-𐎱𐎠𐎢/T-𐎢” (= Mithrapata) soldan sağa doğrudur (Kat. No: 59).

Arka yüzde aşık kemiği sembolünün kullanıldığı diğer tipe (Tip IV. 3) aşık kemiği sağdaki boşlukta yer almaktadır. Bu grupta “MEXP/𐎱𐎠𐎢/T-𐎢” lejantı sağdan sola yazılmıştır. Fakat triskelesin kolları arasındaki harf grupları kendi içinde soldan sağa doğru uzanmaktadır (Kat. No: 60).

Fig. 12. *Tip IV* (Aşık Kemiği)**Tip V – Balta (Kat. No: 61-65)**

Balta sembolü sağdaki boşlukta yukarıya doğru yerleştirilmiştir. Dynastın ismi V. 1a tipinde “M-EX/P-ƆPT/Ɔ” (= Mithrapata), V. 1b tipinde “M-EX/PƆP/Ɔ” (= Mithrapata) olarak yazılmıştır. V. 1a tipindeki 62, 63 ve 64 katalog numaralı sikkelerde arka yüz aynı kalıptır. V. 1a tipindeki 62 ve 63 ile V. 1a tipindeki 64 ve V. 1b tipindeki 65 katalog numaralı sikkelerde ise ön yüz aynı kalıptır.

Fig. 13. *Tip V* (Balta)**Aruwätijesi (Kat. No: 66-68)**

Definedeki Aruwätijesi sikkelerinde sembol bulunmamaktadır. Aruwätijesi'nin sikkelerinden 66 katalog numaralı sikke üzerinde “ƆPOF/ƆTEI” (= Aruwätij), 67 katalog numaralı sikke üzerinde “ƆPOF/ƆTEI/ƆSE” (= Aruwätijesi) ve definede birimi obol tek örnek olan 68 katalog numaralı sikke üzerinde ise “ƆPOF/ƆTEI/ƆSE-I” (= Aruwätijesi – Z) yazmaktadır. Böylece basım yerinin Zagaba olduğu arka yüzde yer alan triskelesin kolları arasına Likçe harflerle yazılan isminin sonuna eklenen “I” harfi ile anlaşılmaktadır.

Fig. 14. *Aruwätijesi*

Mithrapata ve Aruwâtijesi

Mithrapata bir Likya dynastydir⁹. Mithrapata'nın Doğu Likya şehirlerinde bastırıldığı sikkeler daha ağır olup, doğu standardındadır. Batıda Likya'da sikke darp etmiştir ve bunlar daha hafif olan Likya batı standardındadır¹⁰. Mithrapata sikkelerinde ön yüz aslan başı postu Samos'tan alınmadır/kopyalanmıştır¹¹. Mithrapata'nın ismi MÖ 390 tarihlerine yerleştirilen ve Tlos grubu içerisinde değerlendirilen Likya sikkelerinde okunmaktadır ve dolayısıyla Tlos ve civarında hüküm sürmüş olduğu düşünülmektedir¹². Ayrıca Mithrapata Tymnessos'ta sikke darp etmiştir¹³. Tymnessos'un Likçe ismi Tuminehi olup, Kaş İlçesi, Kalkan Beldesi'nin doğu dağlık kesimindeki Köybaşı'na önerilmektedir¹⁴. Dolayısıyla Mithrapata'nın Kalkan civarında da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Mithrapata güç işaretleri olmaksızın, başı açık, uzun sakallı ve açık alın bölgesiyle tasvir edilmiştir¹⁵. Mithrapata sikkeleri üzerindeki betimlemesi Likya'nın doğasına uyar ve ilk gerçekçi portre örneklerindedir¹⁶. Ayrıca Mithrapata sikkeleri, Arttumpara sikkeleri ile aynı periyoda tarihlenir¹⁷.

Aruwâtijesi, Mithrapata ile çağdaştır ve Aruwâtijesi doğu standardında sikke darp etmiş olup, bu sikkeleri erken yıllarına ait olabilir¹⁸. Bunun dışında batı standardında da sikke basmıştır¹⁹. Erbbina

⁹ Akşit 1967, 119; Korkut 2014, 22-30. Mithrapata ismi "Mithra tarafından korunan" anlamındadır (Tavernier 2007, 251).

¹⁰ Mithrapata'nın bu sikkeleri Attika standardına göre basılmıştır ve "Athena Baş/Boğa" betimi taşıyan, geleneksel simgelere ve tipolojiye sahip serilerin yerini almıştır. Daha yenilikçi bu yeni seriler geniş ve ince pullar üzerine basılmıştır (Vismara 2016, 131). Mithrapata sikkelerinde kullanılan ağırlık miktarlarına ilişkin ayrıca bk. Vismara 2005, 310.

¹¹ Gorecki 1999, 127. Perikle, Trbhenimi ve Mithrapata arasındaki ilişkiler, üçünün de Likya standartlarında basılmış, ön yüzlerindeki tipler MÖ 394-365 yılları arasında Samos Adası'nda basılmış modellerden esinlenmiş gibi görünen "Aslan Baş Postu/Triskeles" tipini kullanmalarıyla vurgulanmıştır. Ayrıca aslan gövdesi üst kısmı ise Knidos'tan alınmadır (Vismara 2016, 131). Likya'da aslan gövdesinin üst kısmı komşusu Karia'dan alınmışken, aslan başı postu Samos'tan alınmadır. Samos'un bu tipinin neden alındığı net olmamakla birlikte MÖ IV. yüzyılda popüler olmuştur (Kraay 1966, 361).

¹² Akşit 1967, 119.

¹³ Keen 1998, 147; Doğan 2015, 214.

¹⁴ Borchhardt *et. al.* 2003, 1 vd.

¹⁵ Vismara 2016, 131. Mithrapata portre örnekleri için bk. Triton XVI 2013, 143, nr. 511-52; Triton XVII 2014, 117, nr. 341; Triton XVIII 2015, 241, nr. 684; Triton XIX 2016, 97, nr. 266-267.

¹⁶ Likya'nın doğasına uygun olarak ilk gerçekçi portre Mithrapata ve Perikle sikkeleri ile başlamıştır (Bk. Işık 2016, 449-450, fig. 8). Perikle, Hellen ideal güzelliğinden hiç payını almamış, sergilediği "Hellen olmayan" manasında "barbar" görüntüsüyle Doğu gerçekçiliğinde nasılsa öyle betimlenmiştir (Işık 2010, 90). Bu konuda ayrıca bk. Kraay 1976, 272; Sheedy 2011, 26, nr. 33. Bununla birlikte Mithrapata ve Perikle'den önce Akdeniz dünyasında bir bey veya hükümdara ait portrenin en erken örneğinin Khrei sikkeleri ile görüldüğü de önerilmiştir (Bk. Vismara 2016, 129). Likya sikkelerinde portre konusuna ilişkin ayrıca bk. Schwabacher 1968, 111 vd.

¹⁷ Fried 2004, 150.

¹⁸ Aruwâtijesi, Ddenewe, Ddentimi, Hntrma, yaşlı Mithrapata ve genç Wekhssere, Khrei ve Erbbina ile işbirliği içindedirler. Onlar Likya genelinde bazı şehirlerde sikke basmışlardır (Bk. Keen 1998, 147).

¹⁹ Telmessos'ta (Telebehi) darp edilen MÖ 410-400 arasına tarihlendirilen sikkeler üzerinde Aruwâtijesi'nin ismi de geçmektedir (Bk. Head 1911, 692). Ayrıca Telmessos'ta adına basılan bir sikke MÖ 390'a verilmektedir

ile ön yüz motifi paylaşmıştır. Yazıtlı dikmede “stratt” kelimesi ile anılmasına bakılarak komutan olarak tanımlandığı söylenebilir. İsmnin yanında “Zag” lejantının görülmesiyle Zagaba kentinde sikke bastığı kesin olarak bilinmektedir²⁰.

Mithrapata ile Aruwätijesi birlikteliği Podalia Definesi’nde de görülür. Genellikle MÖ 390-360 yılları arasına tarihlendirilmekle beraber Wekhssere, Zagaba ve Aruwätijesi’nin diğerlerinden biraz daha erken olabileceği belirtilmektedir. Podalia Definesi’ndeki Mithrapata portre serilerinin üst sınırı olarak MÖ 385, definenin gömülme zamanı olarak ise MÖ 375-370 tarihi önerilmiştir²¹. Olasılıkla daha fazla sikke sayısına sahip olmakla beraber Podalia Definesi’nin tespit edilebilen bölümü içerisinde en fazla sikke Trbbenimi’nin olup, ikinci Perikle sonra ise Mithrapata’ya aittir. Daha sonra sırasıyla Zagaba, Wekhssere ve Aruwätijesi gelir.

Mithrapata ve Aruwätijesi döneminde bir başka önemli konu Perikle meselesidir. Erbbina’nın ölümünden sonra Perslerin, olasılıkla Perikle’nin Likya’daki yükselişinin önüne geçebilmek için Batı Likya’da Arttumpara’yı, Doğu Likya’da ise Mithrapata’yı görevlendirdiği önerilmektedir²². Perikle’ye karşı Arttumpara, Mithrapata ve Aruwätijesi’nin müttefik olması durumunda, batıda Arttumpara’nın, Tlos, Tymnessos, Podalia ve şimdi belki Yukarı Olympos’ta Mithrapata’nın ve ayrıca Zagaba (Avşar Tepesi) ile yine belki Yukarı Olympos’ta Aruwätijesi’nin etkinliğinin bulunduğu gösteren sikkelerin varlığı göz önüne alınırsa aralarında geçen büyük savaş²³ öncesi Perikle’nin Beylik sınırlarının batıdan, kuzeyden ve Olympos’a inerek kuzeydoğudan Arttumpara, Mithrapata ve Aruwätijesi ittifakı tarafından çevrelendiği düşünülebilir (fig. 15). Ancak bu aşamada böyle bir kuşatılmışlığı belgelemenin pek mümkün olmadığını ve tahminden öteye gidemediğini de belirtmek gerekir. Buna karşın “Yunus” veya “Hermes başı”²⁴ gibi ortak sembolleri kullanmalarına bakılarak Mithrapata ile Perikle arasında savaşmanın aksine işbirliğinin olabileceği de öne sürülmüştür²⁵, ancak Perikle’nin yayılmacı bir politikayla Likya Birliği’ni ülkü edindiği düşünülürse, büyük bir alana hâkim olduğu anlaşılan Mithrapata gibi dominant biriyle eninde sonunda karşılaşmak zorunda kalacağını ve dolayısıyla müttefiklik olasılığının düşük görüldüğünü belirtmek gerekir.

Bu nedenle MÖ 370 ya da MÖ 362 yılı veya az öncesinde Perikle batıya yönelip, Arttumpara’yı ve müttefiki Mithrapata’yı yenip Telmessos’u ele geçirdiğinden en azından bir süreliğine karşısında onu durduracak bir güç kalmadığı ve dynastlık döneminin sonuna doğru örneğin MÖ 362 yılında

(Müseler 2016, 145, nr. VI, 98). Aruwätijesi için ayrıca bk. Müseler – Schürr 2018, 381 vd.; Keen 1998, 143.

²⁰ Doğan 2012, 51.

²¹ Elmalı İlçesi’nin yaklaşık 15 km güneyindeki Avlan Gölü yakınlarında tespit edilen Podalia Definesi içerisinde değişik birimlerde; Wekhssere’ye ait 10 adet, Zagaba’ya ait 17 adet, Aruwätijesi’ye ait 3 adet, Mithrapata’ya ait 92 adet, Trbbenimi’ye ait 244 adet, vd. 5 adet ve Perikle’ye ait 117 adet olmak üzere toplam 488 adet gümüş Likya sikkesi bulunmaktadır (Olçay – Mørkholm 1971, 1, 27-29).

²² Fried 2004, 150; Şare 2011, 161, dn. 437.

²³ Limyra Tebursseli Mezarı yazıtı üzerinde; “...*Zafer kazanan Tebursseli, Perikle ile birlikte Arttumpara’yı ve Mpara ordusunu yok ettiğinde, bunu yaptırdı*” ibaresi yazar. Bk. Borchhardt 1999, 53-56. Perikle’nin yendiği bu ordu “Artambares ve Imbras’ın ordusu” biçiminde de tanımlanmaktadır. Bk. Ten Cate 1961, 12. Burada “Mpara” ibaresi Mithrapata isminin kısaltması olabilir. Dolayısıyla bu savaşta Arttumpara ve Mithrapata ile Aruwätijesi, Perikle’ye karşı müttefik olmuş olabilirler.

²⁴ CNG Auction-102 2016, 145, nr. 551.

²⁵ Doğan 2015, 209.

Fig. 15. MÖ 370 ya da MÖ 362 Yılı veya Az Öncesi Olası Durum (Google Earth – 14.05.2018)

Phaselis'i kuşattığı düşünülebilir²⁶. Belki Mithrapata ve Aruwâtijesi bertaraf edilip Yukarı Olympos'tan çekildiği için, yani önünde engel kalmadığı için Perikle, Phaselis'i kuşatabilmiş olabilir. Nitekim Limyra Beyliği'nin doğu uç kalesi Eretepe'nin stratejik ve tahkimatlı yapısı²⁷ düşünüldüğünde hemen kuzey-kuzeydoğu-doğu bitişiğinde veya ardında en azından Perikle'ye Likya Krallığı yolunu açan ve MÖ 370 veya MÖ 362 öncesine tarihlenebilecek büyük savaş öncesi Eretepe'nin denize taraf ön kısmında kuvvetli bir yapılanmanın bulunması gerektiği önerilebilir.

Cıngırık Tepesi, Yukarı Olympos ve Avşar Tepesi'nin Genel Mimarisi ve Topografyası

Sikkelerin bulunduğu ifade edilen yer olan Cıngırık Tepesi'nin genelinde yukarıda da belirtildiği üzere tarım terasları bulunmaktadır. Definenin içinde bulunduğu belirtilen dört bölmeli yapının duvarları çift cidarlıdır ve dış cidarında büyük taşlarla bosajlı pseudo isodomik duvar tekniği uygulanmıştır (fig. 5a-c). Alanda planı okunabilen tek yapı, bu çiftlik yapısıdır (fig. 5d). Yukarı Olympos Yerleşimi'nin yaklaşık 1,5 km kuzeybatısında bulunması ve çiftlik yapısındaki bosajlı duvar tekniğinin Yukarı Olympos ile benzerliği düşünüldüğünde çağdaş oldukları ve 680 m rakımlı Cıngırık Tepesi'ndeki tarım teraslarının öncelikle Yukarı Olympos Yerleşimi'nin zeytinyağı, şarap ve belki buğday gibi tarımsal ihtiyaçları için kullanıldığı söylenebilir²⁸ (fig. 3a-b).

²⁶ Perikle Phaselis'i kuşatmıştır. Bu kuşatma, Likyalıların Hellen kolonilerine karşı mücadeleye giriştiklerini göstermektedir. Perikle batıda Telmessos'u alarak ve doğuda Phaselis'i kuşatarak Likya Birliği'ni kurmayı ülkü edinmiştir. Perikle'nin kuşattığı sırada Miletoslu Kharimenes'in Phaselis'ten kaçmaya çalıştığı belirtilmektedir. Miletoslu Kharimenes'in Karia Satrabı Maussollos ile bağlantılı olduğu, dolayısıyla Phaselis ile Maussollos arasında bir anlaşma bulunduğu, Phaselis kuşatmasının Perikle'nin son zamanlarına denk geldiği, Maussollos ile karşılaştığından dolayı olasılıkla sadece kuşatmakla kaldığı ve Phaselis'i ele geçiremediği düşünülmektedir (Akşit 1967, 120-122). Ayrıca bk. Polyainos, V, 42. Perikle tarafından Phaselis'in ele geçirildiği belirtilmektedir (Şare 2013, 57). Buna karşın Phaselis'i alıp almadığına ilişkin konunun belirsizliğini koruduğunu belirtmek gerekir.

²⁷ Eretepe (Belen), buradaki tepenin batı eteğinde ve eteğin bağlandığı boyun düzlüğünde yoğun yerleşim görmüştür. Kuzey-güney doğrultuda sur duvarları görülür. Klasik Dönem Limyra-Perikle egemenlik alanını kontrol eden ana noktalardan biridir ve Perikle'nin bölge egemenliği için kurduğu bir garnizon kale olarak değerlendirilmektedir (Çevik 2015, 452-454).

²⁸ Yukarı Olympos'ta yapılan incelemelerde; Klasik Dönem Likya dynastik yerleşimlerinde görülen keskin hatlı

Fig. 16a. Yukarı Olympos Bosajlı Duvar

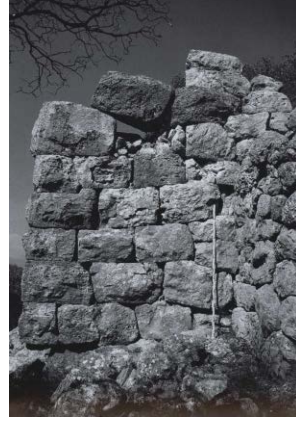
Fig. 16b. Avşar Tepesi Bosajlı Duvar.
(Thomsen 2002, Res. 10.1)

Fig. 17a. Yukarı Olympos Formsuz Taşlı Duvar

Fig. 17b. Avşar T. Formsuz Taşlı Duvar
(Thomsen 2002, Res. 18.1)

Cıngırık Tepe çiftlik yapısı içindeki define MÖ 390-370/360 yıllarına önerilmekle beraber yapının inşa tarihinin örneğin MÖ V. yüzyıl sonu-IV. yüzyıl başı gibi veya biraz daha erken olması da mümkündür. Çünkü genişçe bir alana yayılarak oldukça büyük bir yerleşimin tüketimi için düzenlenen tarımsal bir alanın içerisinde MÖ 390-370/360 tarihli bir define bulunuyorsa bu yapı da en

---

polygonal duvar işçiliği birebir örneğiyle tespit edilememiş olmakla beraber buna öykünen duvar işçilikleri gözlemlenmiştir. Temelinin bir kısmı toprak içerisine oturtularak sağlamlık kazandırılan yerleşim yapılarının duvarları çift cidarlı olup dış yüzeylerinde büyük blok taşlar kullanılmış ve bosajlı ya da bosajsız pseudo isodomik duvar tekniği uygulanmıştır. İç duvarlar ile zemine bitişik duvarlarda daha küçük formsuz taşlar kullanılmıştır. Yukarı Olympos Yerleşimi'nde işlevi kesin tespit edilebilen tek yapı agoradır. Agoranın çevre duvarında bosajlı taşlarla pseudo isodomik teknik kullanılmışken dükkân duvarlarının dış cephelerinde düz yüzeyli kesme blok taşlarla pseudo isodomik duvar işçiliği uygulanmıştır. Özellikle agora dükkân duvarlarında kullanılan üst düzey işçilikli ve gönye keskinliğinde blok taşlarla oluşturulmuş pseudo isodomik duvar örgüsüne bakılarak yerleşimin Hellenistik Dönem'de de iskân edildiğini önermek rahatlıkla mümkündür. Yerleşimin güneydoğu tarafında cephesinde bir bölümü tahrip edilmiş kuşak halinde yazıtı bulunan bir yapı ile arkasında formsuz taşlarla oluşturulmuş tonozlu bir yapının Roma Dönemi mimari özelliğinde olduğu, bu yapının hemen güneybatısında yine harçlı formsuz taş örgülü ve en az iki katlı yapının ise Geç Roma-Erken Doğu Roma Dönemi'ne ait olabileceği düşünülmektedir.

azından bu tarihte mevcut olmalıdır. Fakat o dönemlerde yanı başındaki yerleşim ile tüketimine yönelik bu kadar büyük bir alanın kurulması için en az yarım veya bir asır gibi bir zaman gerekli olduğu göz önüne alınırsa ve bu zaman geriye doğru işletilirse, Musa Dağı üzerindeki yerleşim ile tarihsal tüketimine yönelik kurulmuş olması gereken bu yerin/yapının tarihinin de en azından MÖ V. yüzyıl ikinci yarısı veya sonları gibi olması beklenebilir.

Aruwâtijesi sikkelerinde işaret edilen Zagaba, Orta Likya'da bulunan Avşar Tepesi üzerindeki yerleşim olabilir²⁹. En geç MÖ VII. yüzyılın ilk yarısından itibaren yeniden kentsel yaşam bulmaya başlayan bu dağ yerleşimi, MÖ V. yüzyıl ile MÖ IV. yüzyıl ortası süreçte yoğun yapılaşma görmüş bir bey yerleşimidir³⁰. Bir başka öneriye göre ise Avşar Tepesi MÖ IV. yüzyılda terk edilmiştir, ancak talan edilmediğinden Geç Arkaik ile Klasik Dönem şeklini büyük oranda korumuştur. Likya dilindeki ismi “Zagaba” olan bu yerleşim, Yazıtlı Dikme ve sikkelerden tanınır. Kapladığı alan itibarıyla Ksanthos, Limyra ve Telmessos'tan sonra dördüncü büyük hanedan yerleşimidir. Topografik özellikleri ve yerleşim yapısı Likya hanedan yerleşimi karakteristiğinde olup, deniz kıyısından birkaç kilometre uzakta bir tepenin üzerinde, denizden gelebilecek ani baskınlara karşı güvenli ve ekilebilir arazilere yakın bir konumdadır. Güçlü sur duvarları ile çevrili bir akropolü vardır³¹. Perikle'nin Arttūmpara'yı mağlup etmesinden sonra, Mithrapata ile Aruwâtijesi'yi Orta Likya'nın dışına sürmüş olduğu düşünülmektedir³². Nitekim Zagaba sakinlerinin de MÖ 370-360 civarında Perikle tarafından sürgün edilmiş olabileceği belirtilmektedir³³.

Avşar Tepesi (Zagaba) Yerleşimi ile Yukarı Olympos Yerleşimi'nde bosajlı duvar ve polygonal işçiliğe öykünen formsuz taş kullanılan duvar işçiliği bağlamında benzer duvar örnekleri görülmektedir³⁴ (fig. 16a-17b). Definenin yanı sıra benzer duvar işçiliğine bakılarak Yukarı Olympos Yerleşimi'nin Mithrapata ve Aruwâtijesi ile bağlantısının bulunduğu ve dynastik döneme ait bir yerleşim olduğu önerilebilir³⁵. Nitekim Olympos Antik Kenti-Yazır Mahallesi yakınlarındaki Asartaş Tepe-

²⁹ Kolb – Tietz 2001, 348; Thomsen 2002, 16-17; Kolb – Thomsen 2004, 22; Kolb 2016, 42.

³⁰ İşkan – Işık 2005, 399.

³¹ Kolb 2016, 42. Avşar Tepesi'nin topografyası, genel planı, yapıları, duvar işçilikleri ve tarihlendirilmesine yönelik çok detaylı bilgi için bk. Thomsen 1992, 31-37; Kolb 1998, 38 vd.; Thomsen 1998, 43-54; Thomsen 2000a, 9-18; Thomsen 2000b, 19 vd; Kolb 2008, 41 vd.

³² Perikle'nin Ksanthos adına hareket eden Pers komutanı Arttūmpara'yı mağlup etmesinden sonra, Limyra Beyliği, Ksanthos Beyleri Mithrapata ile Aruwâtijesi'yi Orta Likya'nın dışına sürmüş, Ksanthos Vadisi'nin içlerine kadar ilerlemiş ve Telmessos'u dahi ele geçirmiştir. Perikle, kral yani “khntawata” olduğunu ve hatta “tüm Likya'nın hâkimi” olduğunu ilan etmiş, böylelikle daha önce Ksanthos hanedanına verilen hakkı hiçe saymıştır. Perikle'nin hareketinin Ksanthos ile sınırlı kalıp kalmadığı veya Pers egemenliğine karşı yapıp yapılmadığı belirsizliğini korumakla beraber anlaşılan Akhamenid kralı Perikle'yi Satrap İsyanı'nın bir parçası görmüş, MÖ IV. yüzyılın 60'lı yıllarında Pers komutanı Autophradates, Perikle'yi yenilgiye uğratmış ve Karia ve Halikarnasos hükümdarı Maussollos MÖ 361/360 yıllarında Karia ve Likya Satrabı olarak atanmıştır (Kolb 2016, 45).

³³ Tietz 2016, 362.

³⁴ Yukarı Olympos duvar örneğinde harç kullanılmadan birleştirilen duvar taşlarında daha hafif bir bosaj bulunurken Avşar Tepe örneğinde daha yüksek bir bosaj görülür, ancak duvar işçilikleri benzerdir. Yine Yukarı Olympos'ta polygonal olmayıp ancak polygonale öykünen ve harçsız birleştirilen büyük formsuz taşların arasına daha küçük formsuz taşların sıkıştırıldığı görülmektedir ve Avşar Tepe örneğinde de yine harçsız birleştirilen büyük formsuz taşların arasına yer yer yine küçük taşlar sıkıştırılarak benzer teknik uygulanmıştır.

³⁵ Yukarı Olympos'un dynastik döneme ait bir yerleşim olduğuna dair örneğin Likya tipi kaya mezarı gibi, görünürde

si'nde bulunan ve Likçe yazıtlarıyla da MÖ IV. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen Topal Gavur gibi mezarlar bölgedeki dynastik geçmişin tanıklarındır³⁶. Ayrıca Yukarı Olympos, hanedan yerleşimi karakteristiğindedir ve deniz kıyısından birkaç kilometre uzakta bir tepenin üzerinde, denizden gelebilecek ani baskınlara karşı güvenlidir ve ekilebilir arazilere yakın bir konumdadır. Dolayısıyla yerleşimin gelişimi de göz önüne alınarak ilk kuruluşu için MÖ V. yüzyıl önerilebilir, bu tarihe ulaşmış olması ile daha erkene inip inmediği ise ancak yine ileride yapılacak kazı çalışmalarıyla belirlenebilecektir. Ayrıca Yukarı Olympos'ta Mithrapata ve Aruwâtijesi'nin varlığının olması durumunda ve Perikle ile rekabet ortamı olasılığı düşünüldüğünde en azından bu dönemde Yukarı Olympos ile Zagaba ve/veya Batı Likya arasındaki ilişkilerin kara yolu yerine daha çok deniz yoluyla sağlandığı önerilebilir.

Kylixler

Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi'nin içerisinde yer aldığı belirtilen ve bulunduğu da iç içe duran 2 adet bronz kap incelenmiş olup, bunların bronz iki ayrı kylix'e ait parçalar olduğu tespit edilmiştir (fig. 18).

---

herhangi bir mimari tespit edilememiş olmakla beraber ancak kazılar yoluyla bu durum netlik kazanabilecektir.

³⁶ Prof. Dr. Gül Işın tarafından Bilim dünyasına tanıtılan Asartaş Tepesi'nde karşılaşılan ilk kalıntı, kırılmış sol bacağı nedeniyle 'Topal Gavur' olarak adlandırılan mezardır. Ayrıca burada dağcı Enver Lucas tarafından üzerinde Likçe yazıt bulunan ev tipi bir Likya Kaya Mezarı tespit edilmiştir ve Prof. Dr. Recai Tekoğlu tarafından yapılan çevirisinde "Bu mezarı Ikuwe ailesinin babası ve bir ferdi olan Armanasa oğlu Ipresida karısı ve çocukları için yaptırdı" yazmaktadır. 'Topal Gavur' Mezarı üzerinde ise kabartmalar bulunmakla beraber Hellence "Ben Hellaphilos oğlu Apollonios burada yatıyorum. Her zaman hakkaniyetliydim. Yemeli, içmeli ve hazla dolu çok rahat bir ömür sürdüm; ancak şimdi veda zamanı ve hayat devam ediyor" yazmaktadır. Asartaş Akropolü Klasik Dönem'den Ortaçağ içlerine kadar kullanım görmüş bir sur ile çevrilidir ve duvar taşlarının arasında polygonal ve dörtgen kesme taşların yanı sıra basit formsuz taşlar da bulunur. Asartaş Tepesi'ndeki kalıntıların keşfiyle Klasik Dönem'den itibaren var olması gereken "daha geniş bir Likya Kültür Bölgesi" savını destekleyen verilere ulaşılmış ve bu bağlamda Olympos, Gagai, Melanippe ve Phaselis gibi yerleri içine alan daha geniş bir "Doğu Likya Kültür Bölgesi"nden söz edilir olmuştur. Bir Klasik Dönem Yerleşimi olan Asartaş Akropolü'nün Jürgen Borchhardt tarafından Perikle Dönemi'ne (MÖ 380-360) tarihlendiği, ancak buranın aslında konumuyla Rhodiapolis-Olympos arasındaki yolun kontrol ve denetimini sağlayan bir garnizon niteliğinde olduğu belirtilmektedir. Buna ek olarak 'Topal Gavur' Mezarı, yazıt ve ikonografisindeki Pers-Hellen gibi farklı kültürlerin etkisi göz önüne alınarak MÖ IV. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmiştir (Işın 2011, 90 vd). Ayrıca bk. Işın 1994, 68 vd. Bununla beraber 'Topal Gavur' Mezarı, Hellence yazıtı ve ikonografisindeki Pers tırası gibi farklı kültürel etkiyle MÖ IV. yüzyıl ortalarına tarihlendiğine göre Asartaş Tepesi'ndeki üzerinde Likçe yazıtı olan ve bu yazıtında örneğin Hellaphilos ve Apollonios gibi kültürel etkileşime işaret eden isimlerin bulunmaması ile ahşap taklidi görünümündeki diğer mezarın Likya kültürünü daha sade/saf bir şekilde yansıttığı ve dolayısıyla daha yerli olduğu savlanabilir. Bu bağlamda Likçe yazıtlı bu mezarın farklı kültürel etkinin öncesine, örneğin en azından MÖ IV. yüzyıl erkeni veya belki MÖ V. yüzyıl ikinci yarısı/sonları gibi bir zamana tarihlenebileceğini de düşünmek gerekir. Ayrıca bu mezarın Likçe yazıtında geçen "Bu mezarı Ikuwe ailesinin babası ve bir ferdi olan Armanasa oğlu Ipresida..." ifadesinden sanki kalabalık ailelerden bir aileye atıfta bulunulmaktadır, dolayısıyla yakınlarda yoğun insan popülasyonunun olması beklenir. Musa Dağı üzerindeki yerleşimin dynastik döneme ait olması durumunda, Asartaş Tepesi'ne kuş uçuşu yaklaşık 7 km mesafesiyle bu dönemdeki kalabalık insan nüfusu için Eretepe ile birlikte uygun bir alternatif olabileceğini de önermek mümkündür.

Fig. 18. İki Adet Bronz Kylix ve Parçaları

Fig. 19a. Kylix-1 Üst Görünüm

Fig. 19b. Kylix-1 Alt Görünüm

Fig. 20a. Kylix-1 Frontal Görünüm

Fig. 20b. Bronz Kylix Örneği.
(Bothmer – Mertens 1982, 15, S52)

Fig. 21a. Kylix-2 Üst Görünüm

Fig. 21b. Kylix-2 Alt Görünüm

Fig. 22a. *Kylix-2 Frontal Görünüm*Fig. 22b. *Bronz Kylix Örneği. (Richter 1953, 267. b)*

Kylix-1 olarak adlandırılan ve daha büyük olan ilki, dışa savruk ağız kenarlı, iç bükey kısa boyunlu, boyundan gövdeye belirgin geçişli ve şişkin gövdeli olup, kaide üzerine denk gelen gövdenin dip bölümü ile kaidesi ve kulpları tamamen noksan, ağız çapı 10,5 cm'dir (fig. 19a-20a).

Kylix-2 ise daha küçüktür, hafif dışa açılan yarı küresel derin bir gövdeye sahip olup, gövdesinin kaideyle bağlandığı kısım olasılıkla korozyonla eksilmiştir. Kulplarının bir kısmı eksiktir, ancak kaideye ait küçük bir parçası bulunmaktadır. İkinci kylixin ağız çapı 9,5 cm iken derinliği 5,5 cm'dir (fig. 21a-22a).

Benzer formdaki bronz kylixler MÖ IV. yüzyıl³⁷ veya Erken Hellenistik Dönem'e (MÖ Geç IV-Erken III. yüzyıl)³⁸ tarihlenmektedirler (fig. 20b, 22b). Ancak iç içe sığabilmeleri için bu kylixlerin kullanılmış olması ve define içine bırakılmadan en azından içe yerleştirilen küçük olanın kaidesinin kırılmış veya noksan duruma gelmiş olması beklenir. Bu bağlamda her iki kylix de definenin tarihine bağlı en az MÖ 390-370/360 arası olmalıdır. Ayrıca bu tip bronz kylixlerin en azından MÖ IV. yüzyıl başlarında veya ilk yarısında mevcut olduğu ve dolayısıyla Erken Hellenistik Dönem öncesinde de var olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi, bulunduğu belirtilen Cıngırık Tepesi Mevkii ve bağlantılı olduğu düşünülen Yukarı Olympos Yerleşim tarihinin günümüzde önerilenden belki en az bir asır kadar daha erkene yani MÖ V. yüzyıla gidebilme olasılığını gündeme getirmiştir. Ayrıca bu define Arkeoloji tarihinde ilk kez, Yukarı Olympos'un dynastik dönem yerleşimi olabileceğini önermemize imkân tanımıştır. Yukarı Olympos Yerleşimi'nin dynastik dönem yerleşimi olması durumunda özellikle Aruwâtijesi dolayısıyla Zagaba (Avşar Tepesi) ile Yukarı Olympos arasında deniz yoluyla yoğun ilişkilerin bulunduğu düşünülebilir. Ayrıca Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi, içinde bulunduğu bu tipolojideki kylixlerin Erken Hellenistik Dönem'den önce yani Klasik Dönem içinde, MÖ IV. yüzyılın ilk yarısında mevcut olduklarını gösterebilmesi bağlamında da çok önemlidir. Define, ön yüzlerdeki Samos tipinde aslan başı postu ve genel tarihleme göz önüne alınarak MÖ 390-370/360 arasına tarihlenebilir. Mithrapata ve Aruwâtijesi (Musa Dağı?) Definesi, Likya'nın dynastik dönem tarihinin aydınlanmasına yeni bir sayfa açarak önemli katkı sunabilecek olması bağlamında son derece önemlidir.

³⁷ Robinson 1909, 81; Richter 1915, 216.

³⁸ Richter 1953, 127, 267, 107 a-b; Bothmer – Mertens 1982, 15.

KATALOG³⁹**Mithrapata****Tip I (Sembolsüz)**

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/Χ, Tip I.1 ⁴⁰.

1 AR Diobol, 1,4 gr, 13,5 mm, 9, Kol. No: 153.

2 AR Diobol, 1,4 gr, 12,5 mm, 3, Kol. No: 155.

3 AR Diobol, 1,3 gr, 15,0 mm, 12, Kol. No: 308.

4 AR Diobol, 1,4 gr, 12,5 mm, 3, Kol. No: 309.

5 AR Diobol, 1,5 gr, 13,0 mm, 6, Kol. No: 310.

6 AR Diobol, 1,5 gr, 14,0 mm, 6, Kol. No: 311.

7 AR Diobol, 1,5 gr, 14,0 mm, 3, Kol. No: 328.

8 AR Diobol, 1,2 gr, 12,5 mm, 6, Kol. No: 329.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ME/ IP/ ΠΡ, Tip I. 2.

9 AR Diobol, 1,5 gr, 14,0 mm, 12, Kol. No: 152.

Tip II (Mızrak)

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/Χ, mızrak üstte sağa doğru aşağıya dönük, Tip II. 1a.

10 AR Diobol, 1,3 gr, 15,0 mm, 3, Kol. No: 300.

11 AR Diobol, 1,4 gr, 14,5 mm, 6, Kol. No: 141.

³⁹ Katalogda sıralama cinsi, birimi, ağırlık, çap, yön, koleksiyon envanter numarası şeklindedir. Gruplandırma arka yüzlerde yer alan sembollere göre oluşturulduğu için tipolojik numarası arka yüz tanımının sonuna eklenmiştir. Arka yüzlerde yön belirlemede Mithrapata isminin ilk harfinin (M) üst boşlukta duruşu göz önünde bulundurulmuştur.

⁴⁰ Æmhoof-Blumer 1902, 303 (Birim farklı hemio-bol); SNG Cop. 1942-1996, nr. 477 (Birim farklı trihemitarternorion); Vismara 1989b, 279, 303, Tav. XXI, nr. 195.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/Χ-P, mızrak üstte sağa doğru, aşağıya dönük, Tip II. 1b.

12 AR Diobol, 1,2 gr, 14,5 mm, 6, Kol. No: 145.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/Χ, mızrak üstte sağa dönük, Tip II. 2a ⁴¹.

13 AR Diobol, 1,4 gr, 13,5 mm, 3, Kol. No: 301.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/Χ-P, mızrak üstte sağa dönük, Tip II. 2b.

14 AR Diobol, 1,1 gr, 14,0 mm, 6, Kol. No: 143.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/Χ, mızrak altta sola dönük, Tip II. 3.

15 AR Diobol, 1,4 gr, 13,0 mm, 9, Kol. No: 144.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/Χ, mızrak sağ alt boşlukta, sola doğru, aşağıya dönük, Tip II. 4 ⁴².

16 AR Diobol, 1,4 gr, 13,0 mm, 3, Kol. No: 142.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/Χ, mızrak sol boşlukta, yukarıya dönük, Tip II. 5 ⁴³.

17 AR Diobol, 1,2 gr, 14,0 mm, 12, Kol. No: 140.

Tip III (Yunus)

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/-, yunus soldaki

⁴¹ CNG Auction-84 2010, 117, nr. 668.

⁴² SNG Cop. 1942-1996, nr. 476.

⁴³ CNG Auction-49 1999, 71, nr. 634.

boşlukta aşağıya doğru, Tip III. 1⁴⁴.

18 AR Diobol, 1,4 gr, 13,5 mm, 9, Kol. No: 130.

19 AR Diobol, 1,5 gr, 14,2 mm, 6, Kol. No: 304.

20 AR Diobol, 1,3 gr, 15,0 mm, 3, Kol. No: 303.

21 AR Diobol, 1,3 gr, 13,5 mm, 12, Kol. No: 136.

22 AR Diobol, 1,2 gr, 13,5 mm, 12, Kol. No: 138.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/EX/P, yunus solda yukarıya doğru, Tip III. 2a⁴⁵.

23 AR Diobol, 1,5 gr, 13,0 mm, 3, Kol. No: 135.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ME/XP/ -, yunus solda yukarıya doğru, Tip III. 2b.

24 AR Diobol, 1,1 gr, 13,5 mm, 9, Kol. No: 302.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/EX-P/P, yunus solda yukarıya doğru, Tip III. 2c.

25 AR Diobol, 1,1 gr, 13,0 mm, 6, Kol. No: 133.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/IP/P, yunus solda yukarıya doğru, Tip III. 2d.

26 AR Diobol, 1,5 gr, 15,0 mm, 6, Kol. No: 307.

27 AR Diobol, 1,5 gr, 13,5 mm, 3, Kol. No: 131.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ME/IP/P/-, yunus solda yukarıya doğru, Tip III. 2e.

28 AR Diobol, 1,5 gr, 14,5 mm, 3, Kol. No: 333.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları

arasında Likçe harfler, ME/[X]P/-/P, yunus solda yukarıya doğru, Tip III. 2f.

29 AR Diobol, 1,2 gr, 14,0 mm, 12, Kol. No: 139.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ME/XP-P/P/P, yunus solda yukarıya doğru, Tip III. 2g.

30 AR Diobol, 1,2 gr, 14,0 mm, 6, Kol. No: 334.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ME/X[P]/[P/P]P, yunus solda yukarıya doğru, Tip III. 2h.

31 AR Diobol, 1,2 gr, 14,0 mm, 6, Kol. No: 137.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, MEX/P/P-P/P[T]/P, yunus solda yukarıya doğru, Tip III. 2i.

32 AR Diobol, 0,8 gr, 13,5 mm, 9, Kol. No: 151.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ME/-/XPP, yunus sağda aşağıya doğru, Tip III. 3a.

33 AR Diobol, 1,4 gr, 13,0mm, 6, Kol. No: 132⁴⁶.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ME/XP/P, yunus sağda aşağıya doğru, Tip III. 3b.

34 AR Diobol, 1,2 gr, 13,5 mm, 9, Kol. No: 134.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M/E/IP/P, yunus altta sağa dönük, Tip III. 4.

35 AR Diobol, 1,5 gr, 12,5 mm, 3, Kol. No: 305.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ME/-/XPP, yunus altta sola dönük, Tip III. 5.

⁴⁴ Hill 1897, 32, Pl. VIII, nr. 6.

⁴⁵ CNG Auction-99 2015, 77, nr. 300; CNG Auction-103 2016, 83, nr. 333.

⁴⁶ Hill 1897, 32, Pl. VIII, nr. 5.

36 AR Diobol, 1,4 gr, 15,0 mm, 3, Kol. No: 306.

Tip IV (Aşık Kemiği)

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles kolları arasında Likçe harfler, MEX/PFP/T-P, aşık kemiği sol alt köşede, Tip IV. 1a⁴⁷.

37 AR Diobol, 1,4 gr, 14,5 mm, 3, Kol. No: 114.

38 AR Diobol, 1,3 gr, 13,5 mm, 6, Kol. No: 120.

39 AR Diobol, 1,3 gr, 13,0 mm, 9, Kol. No: 122.

40 AR Diobol, 1,4 gr, 14,0 mm, 3, Kol. No: 330.

41 AR Diobol, 1,4 gr, 15,0 mm, 3, Kol. No: 111.

42 AR Diobol, 1,4 gr, 12,5 mm, 3, Kol. No: 112.

43 AR Diobol, 1,4 gr, 13,5 mm, 12, Kol. No: 124.

44 AR Diobol, 1,3 gr, 13,2 mm, 6, Kol. No: 299.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, MEX/PFP/T-P, aşık kemiği sol alt köşede, Tip IV. 1b.

45 AR Diobol, 1,4 gr, 17,5 mm, 3, Kol. No: 121.

46 AR Diobol, 1,4 gr, 15,0 mm, 3, Kol. No: 331.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, [M]EX/ PFP/ P-[T]/P, aşık kemiği sol alt köşede, Tip IV. 1c.

47 AR Diobol, 1,4 gr, 15,5 mm, 3, Kol. No: 128.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, MEX/PFP/T-P, aşık kemiği sol alt köşede, Tip IV. 1d.

48 AR Diobol, 1,3 gr, 13,0 mm, 9, Kol. No: 116.

49 AR Diobol, 1,5 gr, 13,5 mm, 12, Kol. No: 123.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, MEX/PFP/T-P, aşık kemiği

ği sol alt köşede, Tip IV. 1e⁴⁸.

50 AR Diobol, 1,4 gr, 16,5 mm, 6, Kol. No: 119.

51 AR Diobol, 1,3 gr, 15,0 mm, 6, Kol. No: 117.

52 AR Diobol, 1,1 gr, 14,5 mm, 6, Kol. No: 127.

53 AR Diobol, 1,1 gr, 12,0 mm, 9, Kol. No: 129.

54 AR Diobol, 1,4 gr, 14,0 mm, 3, Kol. No: 118.

55 AR Diobol, 1,4 gr, 14,0 mm, 6, Kol. No: 126.

56 AR Diobol, 1,0 gr, 14,0 mm, 12, Kol. No: 220.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, MEX/PFP/T-P, aşık kemiği sol alt köşede, Tip IV. 1f.

57 AR Diobol, 1,3 gr, 13,0 mm, 3, Kol. No: 113.

58 AR Diobol, 1,5 gr, 13,5 mm, 9, Kol. No: 115.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ME-X/ [P]-PFP/T-P, aşık kemiği sol üst boşlukta, Tip IV. 2.

59 AR Diobol, 1,3 gr, 13,5 mm, 9, Kol. No: 125.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, MEX/PFP/T-P, aşık kemiği sağ boşlukta, Tip IV. 3.

60 AR Diobol, 1,5 gr, 13,0 mm, 3, Kol. No: 298.

Tip V (Balta)

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M-EX/ P-PPT/P, balta sağda yukarıya doğru, Tip V. 1a.

61 AR Diobol, 1,5 gr, 14,0 mm, 9, Kol. No: 147.

62 AR Diobol, 1,4 gr, 13,5 mm, 3, Kol. No: 149.

63 AR Diobol, 1,4 gr, 14,0 mm, 6, Kol. No: 148.

64 AR Diobol, 1,3 gr, 13,5 mm, 6, Kol. No: 146.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

⁴⁷ Hill 1897, 32, Pl. VIII, nr. 4; SNG Aulock 1964, nr. 4246.

⁴⁸ SNG Cop. 1955, nr. 27; Bloesch 1997, 199, nr. 4258.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, M-EX/ PΠΓ/ TΠ, balta sağda yukarıya doğru, Tip V. 1b.

65 AR Diobol, 1,4 gr, 13,5 mm, 6, Kol. No: 150.

Aruwâtijesi

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ΠPO/F ♣/TEI.

66 AR Diobol, 1,3 gr, 12,5mm, 12, Kol. No: 156.

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ΠPOF ♣/TEI/↑SE.

67 AR Diobol, 1,5 gr, 14,0 mm, 12, Kol. No: 312⁴⁹.

Aruwâtijesi-Z (agaba)

Ö/ Cepheden aslan başı postu.

A/Dörtgen çukur içerisinde triskeles, kolları arasında Likçe harfler, ΠPOF/ ♣/TEI/↑SE-I.

68 AR Obol, 0,7 gr, 13,0 mm, 12, Kol. No: 157⁵⁰.

⁴⁹ SNG Aulock 1964, nr. 4202 (Birimi stater); Müseler 2016, 162, 170, nr. VII, 59 (farklı olarak yazı triskelesin sol alt tarafından başlar).

⁵⁰ Imhoof-Blumer 1902, 303; SNG Aulock 1964, nr. 4205; Vismara 1989b, 274-275, 303, Tav. XXI, nr. 192; Bloesch 1997, 199, nr. 4257.

KATALOG FİGÜRLERİ

Mithrapata

Tip I (Sembolsüz)

Tip II (Mızrak)

Tip III (Yunus)

Tip IV (Aşık Kemîği)

Tip V (Balta)

Aruwâtijesi

BİBLİYOGRAFYA

- Adak 2004 M. Adak, "Lokalisierung von Olympos und Korykos in Ostlykien". *Geophyra* 1 (2004) 27-52.
- Akşit 1967 O. Akşit, *Likya Tarihi*. İstanbul 1967.
- Atak 1994 E. Atak, *Antik Grek Sikkeler Kataloğu*. İstanbul 1994.
- Atak 1999 E. Atak, *Antik Grek Sikkeleri: Anadolu'da Antik Şehirler Trakya ve Küçükasya Darphaneleri*. İstanbul 1999.
- Bloesch 1997 H. Bloesch, *Griechische Münzen in Winterthur* 2. Winterthur 1997.
- Borchhardt 1999 J. Borchhardt, *Limyra: Zemuri Taşları, Likya Bölgesi'nde Limyra Antik Kenti'nin Gizemli Sularında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar*. İstanbul 1999.
- Borchhardt *et. al.* 2003 J. Borchhardt, G. Neumann – K. Schulz, "Tuminehi/Tymnessos". *Adalya* VI (2003) 21-89.
- Bothmer – Mertens 1982 D. Von Bothmer – J. R. Mertens, *The Search for Alexander: Supplement to the Catalogue, The Metropolitan Museum of Art*. New York 1982.
- Bulut 2004 S. Bulut, "Erken Dönem Likya Sikkelerinde Triskeles Motifi". *Adalya* VII (2004) 15-68.
- CNG Auction-102 2016 *Classical Numismatic Group 102*. An Internet & Mail Bid Sale 2016.
- CNG Auction-103 2016 *Classical Numismatic Group 103*. An Internet & Mail Bid Sale 2016.
- CNG Auction-49 1999 *Classical Numismatic Group 49*. Pennsylvania-London 1999.
- CNG Auction-84 2010 *Classical Numismatic Group 84*. An Internet & Mail Bid Sale 2010.
- CNG Auction-99 2015 *Classical Numismatic Group 99*. An Internet & Mail Bid Sale 2015.
- Çevik 2015 N. Çevik, *Likya Kitabı*. İstanbul 2015.
- Doğan 2012 Y. Doğan, *Dynastik Lykia: Sikkeler Işığında İdari Örgütlenme ve Tarihi Coğrafya*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2012.
- Doğan 2015 Y. Doğan, "Dynastik Lykia: Sikkeler Işığında İdari Örgütlenme ve Tarihi Coğrafya". Eds. T. Kahya, A. Özdzibay, N. Öner-Tünen – M. Wilson, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2015, Sempozyum Bildirileri*. Antalya (2015) 201-216.
- Fellows 1855 C. Fellows, *Coins of Ancient Lycia: Before the Reign of Alexander*. London 1855.
- Fried 2004 L. S. Fried, *The Priest and the Great King: Temple-Palace Relations in Persian Empire*. Indiana 2004.
- Gorecki 1999 J. Gorecki, "Sikke Basımı ve Sikke Buluntuları". *Limyra: Zemuri Taşları, Likya Bölgesi'nde Limyra Antik Kenti'nin Gizemli Sularında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar*. İstanbul (1999) 123-136.
- Head 1887 B. V. Head, *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics*. Oxford 1887.
- Head 1911 B. V. Head, *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics: New and Enlarged Edition*. Oxford 1911.
- Hill 1897 G. F. Hill, *Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia*. London 1897.
- Imhoof-Blumer 1902 F. Imhoof-Blumer, *Kleinasiatische Münzen* Vol. II. Wien 1902.
- Işık 2010 F. Işık, "Anadolu Likya Uygarlığı: Likya'nın "Hellenleşmesi" Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım". *Anadolu/Anatolia* 36 (2010) 65-125.
- Işık 2016 F. Işık, "Likya Uygarlığı'nın Anadolu-İon Özü Üzerine-Beylikler Döne-

- mi'nin Ksanthos'u Özelinde-". Eds. H. İşkan – E. Dünder, *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'ın Ülkesi*. İstanbul (2016) 436-459.
- Işın 1994 G. Işın, "The Easternmost Rock Tomb in Lycia: 'Topal Gavur' at Asartaş". *Lykia I* (1994) 68-77.
- Işın 2011 G. Işın, "Topal Gavur'dan Apollonios'a: Bir Keřif Öyküsü". *Aktüel Arkeoloji* (Mart/Nisan 2011) 88-95.
- İşkan – Işık 2005 H. İşkan – F. Işık, "Likya Ev Mimarisi Üzerine". Eds. O. Belli – B. Kunter, *60. Yaşında Sinan Genim'e Armağan Makaleler*. İstanbul (2005) 399-405.
- Keen 1998 A. G. Keen, *Dynastic Lycia: A Political of History of the Lycians and Their Relations with Foreign Powers c. 545-362 BC*. Leiden 1998.
- Kolb – Thomsen 2004 F. Kolb – A. Thomsen, "Forschungen zu Zentralorten und Chora auf dem Gebiet von Kyaneai (Zentrallykien): Methoden, Ergebnisse, Probleme". Eds. F. Kolb – E. Müller-Luckner, *Chora und Polis Kolloquien* 54 (2004) 1-42.
- Kolb – Tietz 2001 F. Kolb – W. Tietz, "Zagaba: Münzprägung und politische Geographie in Zentrallykien". *Chiron* 31 (2001) 347-416.
- Kolb 1998 F. Kolb, "Hanedanlık Yerleřiminden Otonom Kente Geleřme: Klasik Çağda Likya'da Akültürasyon". *Adalya III* (1998) 37-62.
- Kolb 2008 F. Kolb, *Burg-Polis-Bischofssitz. Geschichte der Siedlungskammer von Kyaneai in der Südwesttürkei*. Mainz Am Rhein 2008.
- Kolb 2016 F. Kolb, "Beylikler Dönemi'nde Likya (MÖ 550-360)". Eds. H. İşkan – E. Dünder, *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'ın Ülkesi*. İstanbul (2016) 36-45.
- Korkut 2014 T. Korkut, "Die Götterdarstellungen auf den Münzen von Tlos". *Marburger Winckelmann-Programm* (2014) 17-34.
- Kraay 1966 C. M. Kraay, *Greek Coins*. New York 1966.
- Mildenberg 1965 L. Mildenberg, "Mithrapata und Perikles". *Congresso Internazionale di Numismatica Vol. II* (1965) 45-55.
- Miller 1933 M. Miller, *Die Münzen Des Altertums*. Berlin 1933.
- Mørkholm – Zahle 1972 O. Mørkholm – J. Zahle, "The Coinage of Kuprilli. A Numismatic and Archaeological Study". *AArch* 43 (1972) 57-113.
- Mørkholm – Zahle 1976 O. Mørkholm – J. Zahle, "The Coinage of the Lycian Dynasts Kheriga, Kherei and Erbbina. A Numismatic and Archaeological Study". *AArch* 47 (1976) 47-89.
- Mørkholm 1964 O. Mørkholm, "The Classification of Lycian Coins before Alexander the Great". *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte Band 14* (1971) 65-76.
- Müseler 2016 W. Müseler, *Lykische Münzen: in eruopäischen Privatsammlungen. Geophyra Monografi Serisi 4*. İstanbul 2016.
- Müseler – Schürr 2018 W. Müseler – D. Schürr, "Zur Chronologie in den Inschriften auf dem Agora-Pfeiler von Xanthos (TL 44), den betroffenen Dynasten und ihren Münzen". *Klio* 100-2 (2018) 381-406.
- Olçay – Mørkholm 1971 N. Olçay – O. Mørkholm, "The Coin Hoard From Podalia". *Numismatic Chronicle. Seventh Series Vol. XI* (1971) 1-29.
- Özüdoğru 2002 ř. Özüdoğru, *Patara Sikke Basımları ve Patara Kazıları'ndan (1989-2001) Ele Geçen Sikkeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2008.
- Polyainos Polyainos (= Polyainos, *Strategemata*)

- Polyän's *Kriegslisten*. Trans. W. H. Blume – C. Fuchs. Stuttgart 1855.
- Richter 1915 G. M. A. Richter, *Greek, Etruscan and Roman Bronzes, The Metropolitan Museum of Art*. New York 1915.
- Richter 1953 G. M. A. Richter, *Handbook of the Greek Collection, The Metropolitan Museum of Art*. Cambridge 1953.
- Robinson 1909 E. Robinson, "Department of Classical Art: The Accessions of 1908. III. Bronzes". *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* Vol. 4 (1909) 77-81.
- Sapienza 2017 A. Sapienza, *Simboli Astratti o Immagini Parlanti? Il Significato Della Triskeles e della Tetraskeles Nei Documenti Monatali*. Dottorato in Scienze Archeologiche e Storie Antiche, Università Degli Studi Di Messina. Messina 2017.
- Schwabacher 1968 W. Schwabacher, "Lycian Coin Portraits". Eds. C. M. Kraay – G. K. Jenkins, *Essays in Greek Coinage: Presented To Stanley Robinson*. Oxford (1968) 111-124.
- Sheedy 2011 A. K. Sheedy, "The Heroic Image and the Portrait Coinages of Lykian Dynasts". Ed. N. Wright, *Ancient Coins from Asia Minor and the East: Selections from the Colin Pitchfork Collection. Ancient Coins in Australian Collections* 2 (2011) 23-29.
- SNG Aulock 1964 *Sammlung v. Aulock. Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland Heft 10. Lykien*. Berlin 1964.
- SNG Cop. 1942-1996 *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum. Supplement Acquisitions 1942-1996*. Eds. S. Schultz – J. Zahle. Copenhagen 2002.
- SNG Cop. 1955 *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum. Lycia-Pamphylia Vol. 31*. Copenhagen 1955.
- Şahin – Adak 2014 S. Şahin – M. Adak, *Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Lyciae/Likya Eyaleti Roma Yolları*. İstanbul 2014.
- Şare 2011 T. Şare, *Dress and Identity in the Arts of Western Anatolia: the Seventh Through Fourth Centuries BCE*. Unpublished Ph.D. Thesis, Rutgers University. New Jersey 2011.
- Şare 2013 T. Şare, "The Sculpture of the Heroon of Perikle at Limyra: the Making of a Lycian King". *Anatolian Studies* 63 (2013) 55-74.
- Takmer 2002 B. Takmer, *Lykia Oroğrafyası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi. Antalya 2002.
- Tavernier 2007 J. Tavernier, *Iranica in the Achaemenid Period (ca. 550-330 B.C.) Lexicon of Old Iranian Proper Names and Loanwords. Attested in Non-Iraian Texts*. Paris 2007.
- Tekin 2008 O. Tekin, *Antik Nüsmistik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*. İstanbul 2008.
- Ten Cate 1961 P. H. J. H. Ten Cate, *The Luwian Populations Groups of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period*. Leiden 1961.
- Thomsen 1992 A. Thomsen, "Die Siedlungen auf dem Avşar Tepesi – ein neuentdeckter lykischer 'Dynasten'-Sitz nahe Kyaneai". Ed. F. Kolb, *Asia Minor Studien Band 24. Lykische Studien* 3 (1992) 31-38.
- Thomsen 1998 A. Thomsen, "Arbeiten auf dem Avşar Tepesi 1993/1994". Ed. F. Kolb, *Asia Minor Studien Band 29. Lykische Studien* 4 (1998) 43-54.

- Thomsen 2000a A. Thomsen, "Oberflächenuntersuchungen auf dem Avşar Tepesi". Ed. F. Kolb, *Asia Minor Studien Band 41. Lykische Studien 5* (2000) 9-18.
- Thomsen 2000b A. Thomsen, "Bericht über eine Sondage am Dynastengrab auf dem Avşar Tepesi". Ed. F. Kolb, *Asia Minor Studien Band 41. Lykische Studien 5* (2000) 19-32.
- Thomsen 2002 A. Thomsen, *Die Lykische Dynastensiedlung Auf Dem Avşar Tepesi*. Bonn 2002.
- Tietz 2016 W. Tietz, "Orta Likya: Kyaneai, Phellos, Kekova". Eds. H. İşkan – E. Dündar, *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'ın Ülkesi*. İstanbul (2016) 362-373.
- Triton XIX 2016 *Triton XIX: In Conjunction with the 44th Annual New York International Numismatic Convention 5 January 1-2*. New York 2016.
- Triton XVI 2013 *Triton XVI: In Conjunction with the 41st Annual New York International Numismatic Convention 8-9 January*. New York 2013.
- Triton XVII 2014 *Triton XVII: In Conjunction with the 42nd Annual New York International Numismatic Convention 7-8 January*. New York 2014.
- Triton XVIII 2015 *Triton XVIII: In Conjunction with the 43rd Annual New York International Numismatic Convention 6-7 January*. New York 2015.
- Uğurlu 2007 E. Uğurlu, "Olympos ve Zeniketes'in Kalesinin Lokalizasyonu". *Adalya X* (2007) 1-23.
- Vismara 1989a N. Vismara, *Monetazione arcaica della Lycia. I. II dinasta Wekhsere I*. Milano 1989.
- Vismara 1989b N. Vismara, *Monetazione arcaica della Lycia. II. La collezione Winsemann Fulghera*. Milano 1989.
- Vismara 1996 N. Vismara, *Monetazione arcaica della Lycia. III. Le prime emissioni del Wedri. Le serie Θa, dele città di Θibānu ā (Simena), di Zagaba (Lagbe), di Zēmuri (Limyra), di Prl (Aperlai) e le emissioni federali di Ite e di Te*. Milano 1996.
- Vismara 1999 N. Vismara, *Ripostigli d'epoca pre-ellenistica (VI-IV sec. a.C.) con monete della Lycia arcaica: aspetti e problemi di distribuzione e di circolazione. Catalogo dei ritrovamenti di LYCIA(?) 1972(?) e LYCIA(?) 1973(?) (Materiali, Studi, Ricerche 6)*. Milano 1999.
- Vismara 2005 N. Vismara, "Problemi Pondometrici Della Monetazione Arcaica della Lycia: Una Visione D'insieme". *XIII Congreso International de Numismática Madrid-2003*. Madrid (2005) 307-315.
- Vismara 2016 N. Vismara, "Likya Sikkeleri". Eds. H. İşkan – E. Dündar, *Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'ın Ülkesi*. İstanbul (2016) 122-135.

